

"להכניסו בבריתו של אברהם אבינו"

שלומי דואני

לעילוי נשמת אלקנה בן מרים
שנהרג עת הגן על עם ה' בארץ ה'

בגמרא בשבת' למדנו:

"תנו רבנן: המל אומר: אשר קדשנו במצוותיו וצונו על המילה. אבי הבן אומר: אשר קדשנו במצוותיו וצונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו. והעומדים שם אומרים: כשם שהכנסתו לברית כך יכנס לתורה לחופה ולמעשים טובים. והמברך אומר: אשר קידש ידיד מבטן, חוק בשארו שם, וצאצאיו חתם באות ברית קדש. על כן בשכר זאת, אל חי חלקנו, צוה להציל ידידות שארינו משחת, למען בריתו אשר שם בבשרנו ברוך אתה ה' כורת הברית".

נחלקו הראשונים בגדר ברכת "להכניסו" שמברך אבי הבן ובטעם הברכה.

דעת הרשב"ם - ברכת המצוות

בגמרא בפסחים² כתוב לגבי הבודק את החמץ: "אמר רב יהודה: הבודק צריך שיברך. מאי מברך? רב פפי אמר משמיה דרבא: לבער חמץ. רב פפא אמר משמיה דרבא: על ביעור חמץ. בלבער כולי עלמא לא פליגי דודאי להבא משמע, כי פליגי בעל ביעור. מר סבר מעיקרא משמע, ומר סבר להבא משמע".

והתוספות שם³ כתבו: "מכאן היה מצריך רשב"א (טעות סופר, והגירסא הנכונה רשב"ם) לברך לפני המילה להכניסו דאי לאחר המילה ישקר בברכתו דלהכניסו להבא משמע". מהלשון רשב"ם "היה מצריך" ומכך שמביא ראיות לדבריו, רואים שהמנהג היה לברך אחר המילה, וכן פשוט בתוספות בשבת⁴. עוד למדנו שהרשב"ם הבין בגמרא ש"לבער" להבא משמע, בלבד, וממילא מובן שאם יברך ברכה זו אחר המילה "ישקר בברכתו", שהרי אינה לשון עבר כלל.

1. קלו, ב.
2. ז, א.
3. ד"ה בלבער.
4. תוספות רשב"א הוא רבינו שמשון בר אברהם משאנץ, והגירסא בתוספות רשב"א משאנץ עצמו (פסחים ז, א ד"ה בלבער) היא "רשב"ם". וכן הגירסא ברא"ש ובטור. והרבה ראשונים גרסו "רבינו שמואל", ועל כל פנים לא גרסו "רשב"א". והרב מאיר מאוזו (בירחון אור תורה שנה כב סימן מד) ביאר עוד שתוספות הרשב"א משאנץ היה תלמידו של ר"י בן אהותו של ר"ת, ולא יכון הלשון "ולא נראה לרבינו תם" המובאת בהמשך התוספות, כי רבינו תם קדם לו הרבה. (אלא הוא רשב"ם שהיה נכדו של רש"י, כרבינו תם).
5. קלו, ב ד"ה אבי הבן אומר כו' שכתב שרשב"ם "הנהיג" לברך קודם המילה "ורבינו תם החזיר המנהג לקדמותו".

ראיה שניה שמביא הרשב"ם: "ועוד שצריך לברך עובר לעשייתו". דין עובר לעשייה מבואר בהמשך הגמרא בפסחים⁶, שיש לברך על המצוות לפני עשייתם. ממשך התוספות: "ולא נראה לרבינו תם, דבפרק רבי אליעזר דמילה תניא המל אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה, אבי הבן אומר להכניסו, משמע לאחר המילה מקומו". כלומר, סדר הגמרא הוא ש"המל אומר" ואחר כך "אבי הבן אומר", וברכת המל, הוא העושה את מעשה המילה, צריכה להיות סמוכה למילה, ממילא ברכת אבי הבן תהיה לאחר המילה, ולא כרשב"ם. ואכן בתוספות בשבת⁷ מצאנו שרשב"ם הופך את הגרסא בגמרא וגורס קודם אבי הבן ולאחריו המל.

נראה בפשט דברי הרשב"ם שברכת "להכניסו" היא ברכת המצוות. ואם כך, כיון שכבר מברך המל "על המילה", מדוע יהיה צורך בברכת המצוות נוספת? תירוץ אפשרי הוא על פי דעת הב"ח⁸ שתיקנו שתי ברכות למילה על שני חלקיה שהם המילה והפריעה, כמו שלמנהג האשכנזים תיקנו בתפילין שתי ברכות, ברכת "להניח" בתחילת המצוה, החוזרת גם על תפילין של ראש, וברכת "על מצות" בגמר המצוה, שתיקנו שתי ברכות על שתי ההנחות.

דעת רבינו תם – ברכת השבט

התוספות בשבת⁹ הביאו שר"ת החזיר המנהג לקדמותו לברך אחר המילה. וכך כתבו לדחות ראיות הרשב"ם: "והיה דפסחים הכי פרושה בלבער כולי עלמא לא פליגי דלהבא משמע טפי מלשעבר ומיהו לשעבר נמי משמע כי פליגי בעל ביעור מר סבר דמשמע מעיקרא טפי מלהבא ומר סבר להבא נמי משמע כמו מעיקרא". התוספות לא מוכיחים את ההסבר הזה, ואמנם במקום אחר¹⁰ הוכיח ר"ת שלשון "על ביעור" סובלת להבא אף לדעה שהיא לשעבר, אך עדיין אין זה מכריח שלשון "לבער" סובלת גם עבר. אם התוספות כאן סמכו על אותה ראיה, מבואר שאף שאין ראיה בלשון "לבער" שהיא גם לשעבר, הרי אין גם ראיה הפוכה. ואם תמצי לומר כרשב"ם ש"לבער" דווקא להבא משמע, הרי ראינו בלשון "על ביעור" שאין הכרח להסביר כך את הגמרא. וכיוון שרשב"ם שינה את המנהג מכח ההסבר שלו בגמרא, באים התוספות ואומרים שאין הכרח להסביר בגמרא כרשב"ם, וממילא לא צריך לשנות את המנהג¹¹. עוד כתבו התוספות: "והא דאמרין דכל המצות מברך עובר לעשייתן הני מילי כשהמברך עצמו עושה המצוה", ויתבאר בהמשך. לפי דברי התוספות הללו נראה שגם לר"ת ברכת "להכניסו"

6. ז, ב.

7. קלו, ב ד"ה אבי הבן אומר וכו'.

8. יו"ד סימן רסה סעיף קטן ג. ובכל פעם שנוכר בהערות דברי הטור או נושאי כליו, וכן דברי השולחן ערוך או נושאי כליו בסתם, תהיה הכוונה לסימן זה. ומה שכתבנו שהוא על פי דעת הב"ח, עיין בדבריו שם, שהב"ח עצמו כתב באופן מעט שונה.

9. שם. לא נעסוק בראיות רבינו תם לשיטתו, המובאות בתוספות, אלא בדחייתו את דברי הרשב"ם.

10. תוספות בפסחים ז, ב ד"ה כי.

11. עדיין לא מבואר להסבר התוספות למה נקטו חכמים בברכה לשון שמשמע ממנה יותר להבא, ולא נקטו לשון "על" שמשמע ממנה מעיקרא. ואולי עיקר הברכה נתקנה על אב המל את בנו שמצות המילה מוטלת עליו ואז יברך לפני המילה כדלקמן.

היא ברכת המצות ולא נחלק בזה על הרשב"ם, אלא שסובר שיש לברכה אחרי המילה. עוד יוצא מהתוספות שאם האב עצמו מל, יברך ברכת "להכניסו" לפני המילה, שהלשון "להכניסו" גם אם אינו להבא בלבד, על כל פנים הוא יותר להבא מאשר לשעבר, וכיוון שהמברך עצמו עושה את המצוה יתחייב לברך לפניו מדין עובר לעשייתם.

אולם התוספות בפסחים¹² יישבו הקושיה מהלשון "להכניסו" באופן אחר, וזה לשונם: "אף על גב דלהכניסו משמע להבא - לא קשה, דלא על זאת הנעשה עכשיו מברך, אלא משבח ומודה להקב"ה שצונו על המילה כשתבא לידו. ותיקנוה כאן לגלות ולהודיע שזו המילה נעשה לשם יוצרנו ולא לשם עבודת גלולים ולא לשם מורנא (רפואה, שיש לו תולעת בערלה)" ולא לשם הר גזרים (מילה שמלו הכותים)". כלומר, הבטוי "להכניסו" לא מוסב רק על פעולת המילה הזו, אלא על מצות הכנסת הבן בברית בכללה, שבעבר צונו ה' לעשותה בשעה שעתידיה לבוא המצוה לידנו, ועל זה אנו משבחים לה'. על פי זה נסביר כוונת התוספות במלים "ותיקנוה כאן וכו'" שהוקשה לתוספות: אם ברכת "להכניסו" אינה על המעשה הפרטי הזה אלא שבח על עצם הצינוי, באיזה כח באו ותקנוה סמוך למילה? ומיישבים, שנתקנה הברכה סמוך למילה כי צריך להעיד "שזו המילה" היא לשם ה', ולא כמעשי מילה אחרים. ובעצם מיושב מדוע דווקא במילה תיקנו ברכת השבח מה שלא תיקנו בשאר מצוות, כיוון שיש במילה את הצורך בעדות. וכפי שנראה להלן בספר הישר.

להוכחת הרשב"ם השניה עונה התוספות: "ואין צריך לברך עובר לעשייתו אלא במקום שהעושה המצוה הוא מברך אבל כשמברך אחר לא. ותדע שהרי ברכת אירוסין אינו מברך אלא אחר אירוסין". התוספות כאן לא הסתפק בטעם שברכת "להכניסו" היא ברכת השבח כדי שלא יצטרך לברך עובר לעשייה, אך הרשב"א¹³ והר"ן¹⁴ למדו שכיוון שהברכה היא ברכת השבח ממילא לא צריך לברכה עובר לעשייה". תרוץ התוספות יובן על פי שיטת הגאונים¹⁵ שמברך

12. ז, א ד"ה בלבער.

13. רש"י במסכת עבודה זרה כו, ב ד"ה לאפוקי לשם מורנא. וכן כתב המהרש"ל לתוספות בד"ה בלבער.

14. עבודה זרה כז, א.

15. שבת שם, ד"ה אבי הבן.

16. שבת נה, ב מדפי הר"ף, ד"ה אבי הבן.

17. מצאנו בריש"בא (פסחים ז, ב סוף ד"ה כל המצוות) שני טעמים לדין הברכה שהיא קודם לעשיית המצוה: א. "כדי שיתקדש תחלה בברכה ויגלה ויודיע שהוא עושה אותה מפני מצות השם יתברך". ב. "כי הברכות מעבודת הנפש וראוי להקדים עבודת הנפש למעלה שהיא עבודת הגוף". וההבדל בין שני הטעמים הוא שלטעם הראשון הברכה היא חלק במעשה המצוה, שהמצוה צריכה הקדמה לפניו בברכה, להורות שהוא עושה אותה מפני מצות ה'. ואילו לפי הטעם השני הברכה לא קשורה מהותית למצוה, שהמצוה לא צריכה לברכה, אלא שיש דין נפרד שיקדים האדם עבודת נפשו לעבודת גופו. ומבואר שבדומה לזה נחלקו הראשונים. הרשב"א והר"ן סברו שדין עובר לעשייה הוא דין במעשה המצוה, ממילא כיוון שכבר הקדים את ברכת המצוות די בכך ולא יצטרך להקדים את ברכת השבח. ואילו התוספות סברו שהוא דין נפרד, ממילא אין הבדל בין ברכת המצוות לברכת השבח, שלא בשביל מעשה המצוה מברך לפניו אלא בשביל חשיבות הברכה. והמהרש"א (על תוספות ד"ה בלבער שהוכרנו) הסביר את דעת התוספות שאף על פי שהברכה היא ברכת השבח, כיוון שמעשה המילה הזה גרם את הברכה ובלעדיו לא היה מברך, ראוי לברך אותה עובר לעשייתו, אף לולא הטעם שתיריך התוספות על דין עובר לעשייה. ובדאי מבואר שלתוספות דין עובר

האב אחר המילה שחוששים שמא תתקלקל המילה ונמצא האב מברך ברכה לבטלה. אף על פי שהמל מברך ברכתו קודם המילה ולא חושש לקלקול, ועוד שבהמשך הסוגיא בפסחים" למדנו שלא חוששים שמא תתקלקל המילה, ניתן לבאר שזה דווקא באופן שעושה המצוה מברך (כמו בברכת "על המילה" שמברך המל, או אף ברכת "להכניסו" אם האב מל את הבן) שהמילה תלויה בו ויכול לסמוך על עצמו ולברך. אך אדם שקיום מצוותו תלוי באחר לא יכול לסמוך על דבר שאינו תלוי בבחירתו שיעשה, ולברך לפניו, אלא יברך לאחריו. וכיוון שנעשתה המצוה בודאי, יכול לסמוך ולברך²⁰. וזוהי הראיה מברכת אירוסין שמברך אחרי הארוסין, כיון שהדבר תלוי בדעת אחרת, שמא לא תרצה להתקדש לו. לפי האמור בתוספות כאן יש להסתפק מה יהיה הדין כשאבי הבן מל, האם יברך קודם מילה שלא חוששים שמא תתקלקל (כפי שמשמע מהכלבוב²¹ בשם הרב דוד בן הרב לוי), או שלא חילקו בין אב לאחר המל (כן למד המהרש"א²²).

בספר הישר²³ כתב ר"ת לגבי ברכת "להכניסו": "ואין לומר כאן כל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן שאינה אלא להעיד על המילה כמו אשר קדש ידיו מבטן דלהכניסו הוי משמע אחר שנימול... וכמו כן המילה היא הברית שבינינו לבין המקום ברוך הוא לאפוקי לשם מורנא ולשם הר גרזים מברך אחר מילתו שזכה להכניסו בברית. דמשום חובת המילה תיקנו ברכה למל, ולאבי הבן-להכניסו, להכין (להבין) על ידי האב שאומר שמילה זו להכנס בברית היא". למדנו בדברי ר"ת שהברכה לא באה "אלא להעיד על המילה". כלומר, העדות היא סיבת

לעשייה הוא דין נפרד, שאם הוא דין במעשה המצוה מה אכפת לנו שהמילה הזאת גרמה את הברכה, הרי המצוה כבר נעשתה. אלא שהוא דין נפרד, וכמו שאת ברכת המצוות, מברך לפניו אף שאינה חלק ממעשה המצוה, כיוון שהמצוה גרמה את הברכה ראוי להקדים את הברכה מפני חשיבותה, כן בברכת השבח כיוון שהמצוה גרמה את הברכה ראוי להקדים את הברכה.

18. בתשובות הגאונים שערי צדק חלק ג שער ה סימן ד בשאלה לרב שר שלום, מצאנו: "...ואבי הבן כשמברך להכניס אין מברך אלא לאחר המילה ואף על פי שאמרו חכמים כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן, מילה שאני. ומפני מה? דחיישינן שמא תתקלקל המילה ונמצא שם שמים לבטלה". ובטור משמע שהגאונים ור"ת הם בשתי דעות חלוקות. והבית יוסף (בד"ה ומה שכתב רבינו בס רב שר שלום) תמה על הטור שמשמע ממנו שנחלק ר"ת על הגאונים, שהבין הבית יוסף שר"ת הוא כדעת הגאונים. ובדרישה (ס"ק ב) ביאר שהטור הבין בר"ת שאין צריך לברך לפני המילה אבל הרשות בידו אך בדברי הרב שר שלום הבין שחייב לברך לאחריה, וכתב שעדיין הדין עם הבית יוסף שמנין לנו לומר בר"ת שיכול לברך לפניו. (והב"ח ד"ה ומה שכתב ורשב"ם הנהיג וכו') יישב הבנת הטור, עיין שם). יוצא שמה שבראנו בר"ת שהוא כדעת הגאונים, הרי זה לפי הבית יוסף שאסור לברך לפני המילה, ולכאורה לא כטור.

19. ז, ב וזה לשון הגמרא: "דאמר רבי יהודה אמר שמואל: כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן... בי רב אמרי חוץ מן הטבילה ושופר... שופר מאי טעמא וכי תימא משום דילמא מקלקלא תקיעה אי הכי אפילו שחיסה ומילה נמי. אלא אמר רב חסדא: חוץ מן הטבילה בלבד".

20. ביאור זה בדעת הגאונים נמצא בדעת המאירי בפסחים ז, ב ד"ה ונשוב לדברינו. וכן בתוספות רא"ש בפסחים ז, א ד"ה לבער.

21. סימן עג. ועיין בקרבן נתנאל בשבת פרק רבי אליעזר דמילה, סוף אות נ, שהביא פוסקים הסוברים כן.

22. על התוספות בפסחים שם.

23. חדושים סימן רפה.

הברכה. עם זאת נתקנה הברכה בצורת שבח האב "שזכה להכניסו בברית". קשה מה שאמר "דלהכניסו הוי משמע אחר שנימול", שהרי מהגמרא בפסחים משמע בדיוק להיפך. ואפשר שהתכוון ש"להכניסו" הוא במשמע גם אחר שנימול, וכתוספות בשבת, וזהו מה שאמר "הוי משמע". מדברי ר"ת משמע שעצם זה שהברכה אינה ברכת המצוות, כבר לא מצריך לברכה קודם המילה ולא כתוספות בשבת.

הרא"ש - דרך ביניים

בין דרך הרשב"ם מכאן לבין דרך ר"ת מכאן, נמצאים דברי הרא"ש. הרא"ש בתשובה²⁴ כתב שנאמר בברכת "להכניסו" דין עובר לעשייתם, לכן לא יברך אחר גמר המילה. והוסיף שכיוון שמברך אבי הבן מיד אחרי ברכת המל, בודאי יגמור ברכתו לפני הפריעה, ונחשב עובר לעשייתם, שמל ולא פרע את המילה כאילו לא מל²⁵, וכן הביא דין זה בפסקיו לשבת²⁶. לא מפורש ברא"ש האם לדעתו הברכה היא ברכת המצוות ולכן צריך לברכה עובר לעשייתם, או שהיא ברכת השבת ועדיין נאמר בה דין עובר לעשייתם²⁷.

שיטת הרי"ף

הרי"ף בשבת²⁸ גרס כגירסת הגמרא (ולא כרשב"ם): "המל אומר... אבי הבן אומר... מכאן הוכיח הבית יוסף²⁹ שסבר הרי"ף כר"ת שמברך לאחר המילה. ואילו בשו"ת הרי"ף³⁰ כתב, שכיוון שכל המצוות מברך עליהם עובר לעשייתם לכן "אבי הבן צריך שיברך להכניסו בבריתו של אברהם אבינו ואחר כך מלין אותו ואפילו אם בירך לאחר שמל אם לא פרע עדיין מותר, משום דאמרין מל ולא פרע את המילה כאילו לא מל". משמע שלכתחילה יברך לפני המילה כרשב"ם, ורק בדיעבד מותר לנהוג כדעת הרא"ש, אך בודאי לא יברך לאחר הפריעה. ויותר

24. כלל כו סימן א. גם המאירי (פסחים ז, ב ד"ה ונשוב לדברינו. ובשבת קלו, ב ד"ה אבי הבן) סבר לברך בין מילה לפריעה אך כתב באופן שונה מעט.

25. מקורו במשנה בשבת סוף פרק רבי אליעזר דמילה: "מל ולא פרע את המילה כאילו לא מל". ואולם קשה לדעת רב ביבמות (עא, ב) שלא נתנה פריעת מילה לאברהם אבינו, ואיך יברך האב "להכניסו בבריתו של אברהם אבינו" קודם פריעה? בציץ אליעזר (חלק ה סימן יד סעיף ז) יישב על פי ביאור הגר"א. עיין שם. ועוד הרבה דובר בענין זה אלא שאין כאן מקום להאריך.

26. פרק רבי אליעזר דמילה סימן י, וכן הביא הטור בשם הרא"ש.

27. ומה שהוכיח המהרש"א (על תוספות ד"ה בלבער בפסחים ז, א) בדעת הרא"ש שאם הברכה היא ברכת השבת ממילא לא שייך בה דין עובר לעשייתם נדחה לכאורה מתוספות רא"ש בפסחים ז, א ד"ה לבער עיין שם. ועיין בדברי המהדיר שם בהוצאת מכון אופק עמוד קיא). ובתשובת הרא"ש שהוכרנו כתב לשון זו: "ועוד היה אומר רבינו תם, כדי לקיים המנהג, דברכה זו לאו לגמרי על מילה זו... אלא מודה ומשבת...". וממה שאמר שעשה זאת רבינו תם כדי לקיים את המנהג קצת משמע שהרא"ש לא סבר כך, אלא שהיא ברכת המצוות. ועדיין לעניות דעת אינו מבואר מספיק.

28. נה, ב מדפי הרי"ף.

29. בד"ה ומה שכתב רבינו ורבינו תם כתב.

30. סימן רצג בפרייקט השו"ת.

מזה הביאו העיטור³¹ והאשכול³² בשם הרי"ף בתשובה, שאין לברך בין מילה לפריעה, שהפריעה היא משירי מצוה, ולא נחשבת עובר לעשייתם. היוצא בפשטות דברי הרי"ף שהגמרא לא נתנה סדר לברכות. ומה שהקדימה ברכת המל לברכת אבי הבן אפשר³³ שדיברה בהווה שהמל תמיד נמצא במילה אבל אבי הבן לא נמצא תמיד, ובייחוד אם סבר הרי"ף כרמב"ם שהברכה נתקנה על חובת האב, ואם אין אב לא יברך אחר. ונדחה דיוק הבית יוסף. גם בדברי הרי"ף כמו בדברי הרא"ש לא התפרש גדר הברכה.

חחלוקת בביאור שיטת הרמב"ם³⁴

לשון הרמב"ם שלפנינו, בריש פרק ג מהלכות מילה:

"המל מברך קודם שימול אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה, אם מל בן חבירו, ואם מל את בנו מברך וצונו למול את הבן. ואבי הבן מברך ברכה אחרת, ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להכניסו בכריתו של אברהם אבינו, מצוה על האב למול את בנו יתר על מצוה שמצוין ישראל שימולו כל ערל שביניהן, לפיכך אם אין שם אביו אין מברכין אחריה ברכה זו, ויש מי שהורה שיברכו אותה בית דין או אחד מן העם, ואין ראוי לעשות כן".

כלומר, ברכת "להכניסו" נתקנה לפי הרמב"ם על החובה המיוחדת של האב במצווה, שהוא קודם למול את בנו, בנוסף לחובת המצווה הרגילה שבמילה שקיימת גם כשהאב לא מל, ומוטלת על בית דין או על האדם עצמו, כדברי הגמרא בקדושין³⁵. נחלקו האחרונים בשיטתו האם הברכה היא ברכת המצוות³⁶, ויברך קודם המילה (כן דעת המהר"ם אלשקר³⁷ הביאו להלכה

31. חלק ב הלכות מילה, שער ג חלק ד.

32. חלק ב עמוד כט.

33. על פי דברי ספר היראים סוף מצוה יט, והמגיה על הרי"ף בתשובה.

34. הרבה נכתב על שיטת הרמב"ם, ולא הבאנו אלא מה שנראה כבסיס המשא ומתן.

35. כט, א.

36. ואולם יש לשאול אם נאמר שברכת "להכניסו" היא ברכת המצוות, מדוע תיקנו דוקא במילה ברכה ולא בשאר מצוות שיש חובה נוספת על האב. אמנם לגבי רוב המצוות המוטלות על האב (קדושין כט, א) לא תיקנו כלל ברכה לעושה המצווה, אך לגבי פדיון הבן שהפודה את בנו מברך קשה למה לא תיקנו ברכה נוספת על חיוב האב? עיין שו"ת הריב"ש (סימן קלא) שביאר, לגבי ענין אחר, את ההבדל שבין מילה ופדיון לדעת הרמב"ם, שרק במילה יש חובה מעיקר הדין על האב למול את בנו, ואילו בפדיון עיקר המצווה היא על הבן, אלא שבקטנותו אי אפשר לו לקיימה לכן הטילוה על אביו, וממילא מיושב מדוע דווקא במילה תיקנו ברכה לאבי הבן שרק כאן החובה היא עליו. ועיין עוד בספר משנת מנשה סימן ו, סעיף ד.

37. סימן יח.

הגאון הרב עובדיה יוסף³⁸ שליט"א, או ברכת השבח ויברך לאחריה (כן דעת מרן הבית יוסף³⁹ הביאו להלכה הגאון הרב שלום משאש⁴⁰ שליט"א).

כמו בלשון הרי"ף, גם בלשון הרמב"ם דייק הבית יוסף שיש לברך "להכניסו" לאחר המילה, כיוון שכתב הרמב"ם את הברכה אחרי ברכת המל, ועוד שנקט דווקא במל לשון "מברך קודם שימול" ולא באבי הבן. ואולם ראייה ראשונה נדחתה בשיטת הרי"ף⁴¹. על ראייה אחרונה כתב בשו"ת מהריט"ץ⁴²: "דלמה היה צריך לומר באבי הבן קודם, הרי במה שאמר בתחלת דבריו קודם תופס הוא ואחר עמו. וזה פשוט". דבריו צריכים ביאור⁴³. לכאורה היה מקום להוכיח מהכתוב "אין מברכין אחריה ברכה זו", שברכת "להכניסו" היא לאחר המילה⁴⁴, אך כבר כתב הגר"ע יוסף⁴⁵, שהיא גרסא משובשת, והעיקר כנוסחת הספרים שכתוב בהם "אין מברכים אחרים ברכה זו", ושכן העתיקו מהרמב"ם הטור, הבית יוסף ועוד.

ובשו"ת הרמב"ם⁴⁶ כתוב: "שאלה, ברכת להכניסו שמברך אבי הבן, האם ראוי לאומרה קודם המילה או לאחריה? תשובה, אותה ברכה מאחר שאין נוסחתה וצונו לעשות, יוכל לברכה מקודם או אחר כך". כיוון שנוסח הברכה כולל בתוכו את המלים "אשר קדשנו במצותיו וצונו" כתב רבי יהושע הנגיד⁴⁷ שנפלה בתשובת הרמב"ם טעות סופר, והשאלה היא על ברכת שהחיינו. והגר"ש משאש⁴⁸ דחה דברים אלו שתשובה זו כתובה כך בכמה דפוסים ובפרט שבתשובה שלאחריה דיבר הרמב"ם על ברכת "להכניסו" בפירושו. ויישב כוונת הרמב"ם שאין נוסח הברכה "וצונו לעשות", שאמנם שכתוב בה "וצונו" אינה אומרת שצונו לעשות איזה דבר, אלא "וצונו להכניסו", שפירוש הברכה לשבח לה' שצונו להכניסו בבריתו. על כל פנים, בתשובה הבאה⁴⁹ כתב הרמב"ם: "ולהכניסו בבריתו של אברהם אבינו מצאנו לרבינו האי גאון וצ"ל שאמר לא שנא בירך לה בתחלה או בסוף ולזה דעתי נוטה. שהברכה שהיא מקודם והיא

38. יביע אומר, שם.
39. בסימן רסה, ובכסף משנה על הרמב"ם בהלכות מילה, פרק ג הלכה א.
40. בהסכמתו לספר "צבא מרום".
41. אף שנדחתה הראיה בשיטת הרי"ף, הרי הרשב"ם שסבר לברך לפני הפך את הגרסה וחשש לראיה מסדר הברכות, והרי הבית יוסף סבר שכן דעת הרמב"ם שיש ראייה מסדר הברכות. וכאן באנו לבאר דעת החולקים.
42. החדשות, סימן א.
43. יש להעיר כי לשון הרמב"ם בהמשך (הלכות ב, ג): "ואם היו שם עומדים אומרים: כשם שהכנסתו לברית... ואחר כך מברך אבי הבן או המל או אחד מן העומדין שם ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדש יידי מבטן...". ברכת העומדים שם בודאי נראית כהמשך למה שאמר האב "להכניסו", וממה שאמר בברכה הבאה "ואחר כך" - מה שלא אמר בברכת להכניסו - היו שהוכיחו (המהר"ם אלשקר בתשובתו), שכאן התחיל את הברכות שאחר המילה, ולפני כן אכן דיבר על ברכות שקודם המילה. ואולי לזה כיוון מהריט"ץ שבלשון "קודם" תופס הרמב"ם הוא ואחר עמו.
44. כן כתב הגר"ש משאש שם.
45. יביע אומר, שם.
46. סימן שלא בפריקט השו"ת.
47. סימן יס הובא ביביע אומר, שם.
48. בירחון אור תורה שנה כו, סימן נח.
49. סימן שלב בפריקט השו"ת.

ברכת המילה כבר נתברכה בתחילה ככל ברכות המצות וזו לא איכפת לך בה בין לפני מילה בין לאחריה". רואים בדבריו שיכול לברכה אחרי המילה, ועוד למדנו שדווקא ברכת המילה היא ברכת המצוות ובדין שיברך המברך לפני המילה, אך ברכת "להכניסו" שאינו צריך לברך לפניה, הוא כיוון שאינה ברכת המצוות.

דברי הרמב"ם בתשובותיו סותרים את האמור בתשובות רבי אברהם בן הרמב"ם בשם אביו ובחידושי רבינו פרחיה⁵⁰ משם הרמב"ם. בשו"ת מהר"ם אלשקר⁵¹ הביא דברי רבינו אברהם מספר המספיק לעובדי ה'⁵² שכתב: "ונמצא לרבינו האי גאון בתשובה, שאין הקפדה אם תהיה ברכת להכניסו קודם המילה, או לאחריה. אבל אבא מארי סובר שצריכה להיות קודם המילה, וראייתו על זה ממה שאמרו: 'המל אומר, אבי הבן אומר', מוכח ששתי הברכות קודם המילה הן, שהרי דבר מוסכם הוא שברכת המל קודם המילה, וכן הדין לאבי הבן שמברך קודם המילה. ועוד ראייה מנוסח הברכה, שאומר להכניסו, שהוא לשון להבא, וכמו שאמרו בפסחים 'לבער לכולי עלמא להבא משמע'. ועוד ראייה שהרי מברך 'אשר קדשנו במצותיו וצונו', וכל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן". במה שאמר "וראייתו על זה", נראה שמביא ראייה ראשונה שהיא מסדר הברכות בשם אביו ולאחריה עוד ראיות משלו.

ובראש ספר מעשה רוקח⁵³ כתב בשם רבינו אברהם בן הרמב"ם בדומה לזה. והוסיף ש"הרמב"ם דעתו שתהיה קודם המילה וכזה הורה ונעשה הלכה למעשה לפניו". אחרי כל האמור בדברי רבינו אברהם הסיק הגר"ע יוסף⁵⁴ שהם עיקר, וזה לשונו: "וצריך לומר שרבינו אברהם נפק דק ואשכח שהרמב"ם בסוף ימיו הורה כן הלכה למעשה, וכדעת הרי"ף רבו, ואותן תשובות נכתבו בימי חרפו, והלכה כמשנה אחרונה".

והגר"ש משאש⁵⁵ השיב על כך בזה הלשון: "ודבריו אלו היה להם מקום אילו הזכיר הרב אברהם בן הרמב"ם מדברי ב' התשובות ויאמר שחזר בו מהם, אם כי גם זה קשה לומר, דהרי כתב בתשובתו שדעתו נוטה לדברי רבינו האי גאון, ואיך יחזור לנטות מדבריו בלי טעם⁵⁶. דמה שכתב הרב אברהם בן הרמב"ם 'וראייתו ממה שכתוב המל אומר האב אומר מוכח שב' הברכות קודם המילה', לפי קוצר דעתי איני רואה שום הכרח מזה, ואדרבה מהסדר הזה הוציא ר"ת דהמל מברך תחילה ואחר כך האב. ואפילו רשב"ם שסובר שהאב מברך תחילה הוצרך להפך הגירסא ולהקדים האב אומר, המל אומר". יש להעיר שגם הדיוק של ר"ת אינו מוכרח לכאורה, כפי שראינו לעיל בשיטת הרי"ף. המשך הדברים: "גם הראיה שהוסיף הרב אברהם בן הרמב"ם מדידיה מלהכניסו שהוא להבא וכמו שאמרו בפסחים לבער להבא משמע וזוהי סברת רשב"ם

50. שבת קלו, ב. (ד"ה המל). חידושי רבינו פרחיה שחי בזמן רבינו אברהם בן הרמב"ם יצאו לאור בדורנו ולכן לא תפסו כל כך מקום בדיון, ואולם הגר"ע יוסף בתשובתו הביא מהם.

51. סימן יח.

52. הוא ספר "אל כפאיה" המוזכר שם.

53. דף א עמוד ב.

54. שם.

55. בירחון אור תורה, שם.

56. בהמשך הדברים בא לבאר למה היא חזרה "בלי טעם" לדבריו.

בתוספות וכבר השיב על זה ר"ת. גם מה שכתב ועוד ראייה שהרי מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו וכו' זהו ממש הפך מר אביו בתשובה, שמכאן הביא ראייה מדלא אמר וצונו לעשות וכו' הרי זאת אומרת דלא קאי על להבא". הגר"ש משאש לשיטתו שתשובת הרמב"ם תתפרש ככתבה וכלשונוה ולא נפלה בה טעות סופר. ובסוף דבריו הוסיף שבתשובת רבינו אברהם בספרו וכפי שהביאה המהר"ם אלשקר לא מוזכר שנעשה מעשה בפני אביו, ולא כמובא בספר מעשה רוקח. ומסיק "שאינן לסמוך על תורה שבעל פה של הרב אברהם בן הרמב"ם ונניח תורה שבכתב של רבינו הרמב"ם בתשובותיו. ובודאי שהוא טעות סופר"⁵⁷ במה שאמר ונעשה מעשה בנוכחותו. ואיזה תלמיד טועה הוסיף על זה ולא היו דברים מעולם. וגרסת מהר"ם אלשקר עיקר שאין בה נוסח זה כלל ורק הכל"⁵⁸ מדברי הרב אברהם בן הרמב"ם שהבין בדברי אביו בהלכות כן ומביא ראיות מדידה לחזק דבריו, ובודאי שלא נגלו לפניו ב' התשובות של מר אביו ז"ל, שהרי לא הזכיר מהם מאומה כלל, ובפרט שבחיבורו הגדול הניח סדר הדברים המל אומר, האב אומר...".

עוד הביא הגר"ע יוסף ראייה לברך לפני המילה "להכניסו" מרבינו פרחיה. בחידושו למסכת שבת"⁵⁹ הביא רבינו פרחיה את דברי הגאונים שהגמרא לימדה את סדר הברכות וסברה שמברך אבי הבן לאחר המילה, שיש חשש לקלקול במצווה שנעשית על ידי אחר, ולכן לא נאמר בה דין עובר לעשייתם. וכתב שהרמב"ם דחה זאת שהברייתא לא לימדה סדר הברכות אלא נוסח הברכות. וגם דחה מה שאמרו הגאונים שאין דין עובר לעשייה במילה, שהגמרא"⁶⁰ לא הזכירה זאת. ולעולם מברך אבי הבן קודם המילה כשאר מצוות. ואף שהרמב"ם לא ביאר זאת בחיבורו כן המנהג שעשו לפניו, וכן היה מזהיר. ולכאורה מכאן ראייה ברורה שלדעת הרמב"ם צריך לברך לפני המילה. וצריך עיון אם אפשר להעמיד דבריו באופן אחר".

57. צריך להבין מה הצרכו לומר כן. שהרי הרמב"ם עצמו כתב בתשובה שלא אכפת לנו אם יברך קודם המילה או לאחריה, ואף אם נעשה מעשה בנוכחות הרמב"ם מה בכך, עדיין לא למדנו שיש לדעתו חיוב לברך לפנייה אלא שאפשר לברך לפנייה, ובודאי יכול לברך לאחריה. אכן, ממרן הבית יוסף (ד"ה ומה שכתב רבינו ורבינו תם כתב) משמע שדברי הרמב"ם נאמרו לחובה שיברך לאחר המילה כמו שסבר הבית יוסף ברבינו תם. אך אחרי מה שפירש הרמב"ם בתשובותיו קשה לומר כן. ולכאורה עיקר הסתירה עם תשובות הרמב"ם היא ממה שאמר רבינו אברהם שהרמב"ם הורה כן להלכה ומשמע שאמר דבריו לחיוב.

58. כלומר, גם מה שאמר רבינו אברהם "וראיתו על זה" לא שהיא ראיית הרמב"ם, אלא שהוא הבין כן ואמר זאת בדבריו.

59. שם.

60. בגמרא שהובאה לעיל בהערה 19.

61. כעת פחות מסתבר שהאמור בדברי רבינו אברהם בן הרמב"ם (שהרמב"ם הורה להלכה לברך לפנייה וכן נעשה מעשה לפניו) הוא טעות סופר שהרי ראינו כן גם בדברי רבינו פרחיה, ואף אם נאמר שרבינו פרחיה עצמו שמע כן מרבינו אברהם הרי סוף סוף רבינו אברהם ידע שהרמב"ם הורה להלכה כן. והרב המהדיר על רבינו פרחיה (הוצאת מכון אופק עמוד 254) כתב ליישב דברי הרמב"ם בתשובותיו עם דברי רבינו פרחיה משמו, שיש שני נידונים בדבר: א. אם אפשר לברך ברכת "להכניסו" לפני מילה. ב. אם אפשר לברך אותה גם אחרי המילה. בנוגע לדין הראשון שלדעת הגאונים אין לברך עובר לעשייה על מצווה שעושה אחר, הרמב"ם לא חשש לקלקול וסבר שדין ברכה זו כשאר מצוות ואפשר לברכה עובר לעשייה. בנוגע לדין השני האם ניתן לברך אותה אחרי המילה, סבר הרמב"ם שאף כשאר מצוות אין צריך לברך עובר לעשייה,

השלכות להלכה

בנוסף למקום הברכה, האם הוא קודם המילה או לאחריה, מצאנו עוד שתי השלכות להלכה בין השיטות המוזכרות:

א. האם כשאין אב יברך אחר את ברכת המילה? דין זה תלוי בשאלה האם נתקנה הברכה על חובת האב או על מעשה המילה. דעות הסוברים שאם אין אב לא יברך אחר: א. הרמב"ם כתב שהברכה נתקנה על חובת האב, ופירש דבריו שאם אין אב לא יברך אחר. ב. מפשטות דברי ר"ת בספר הישר, על אף שסיבת הברכה היא הצורך בעדות, הרי צורתה הוא שבת האב "שזכה להכניסו בברית". ממילא אם אין אב במילה, על אף שהצורך בעדות קיים, לא יוכל לברך אחר, שאינו אביו של הנולד, ברכת השבת, שעל מה ישבת אם אינו בנו. ג. הרא"ש בקדושין⁶² כתב, שבית דין שמלים במקום האב לא יברכו ברכת "להכניסו", אך לא ביאר הסיבה לכך. דעות הסוברים שמברך אחר אם אין אב: א. לפי השיטות הסוברות שהברכה היא ברכת המצוות (הרשב"ם, התוספות בשבת, המאירי ואולי הרי"ף והרא"ש) ועל פי הסבר הב"ח שתיקנו שתי ברכות במילה לשני חלקיה, מוכרח שגם אם אין אב יברך אחר על שני חלקי המצווה. ב. הראב"ד בתשובה⁶³ כתב כרמב"ם, שהברכה נתקנה על חיוב האב המיוחד. אולם במקרה שאין אב במילה, נחלק על הרמב"ם⁶⁴, וכתב: "מסתברא כמאן דאמר בית דין או מיוחד שבעם מברך ונהגו אצלנו שהסנדקוס מברך". ויתבאר הראב"ד על פי הגמרא בקדושין⁶⁵, שכיוון שאין אב החובה המיוחדת עוברת לבית דין, ומה שהסנדק מברך כיון שהוא שליח בית דין⁶⁶.

ב. האם כשהאב מל מספיקה ברכה אחת? דין זה תלוי בשאלה מה היחס בין הברכות, האם הברכות משלימות זו לזו, או שהאחת נכללת בחברתה. דעות הסוברים שצריך לברך את שתי הברכות: א. על פי הסבר הב"ח ששתי הברכות הם על שני חלקי המילה, מוכרח שגם כשהאב

הרי מילה שונה כיוון שטעונה שתי ברכות וכבר התברכה ברכה אחת לפניו, לכן יכול לברך "להכניסו" לאחריה, וזה מה שכתב בתשובותיו. אלא שהסבר זה קשה מפשט הלשון של רבינו פרחיה שהסיק: "ולעולם מברך אבי הבן שהוא חייב למול את בנו על מצוה זו שמקיימה קודם עשייתה כדין כל המצוות. ואף על פי שדבר זה לא פירש אותו בחיבורו, אלא המנהג שהיו עושין לפניו, והיה מזהיר עליו מפיו הוא כמו שאמרתי". אמנם לגבי תחילת דבריו אפשר לומר שדיבר על היכולת לברך לפניו ולא על החיוב, ומה שאמר "ולעולם מברך אבי הבן" כוונתו שיכול לברך. וכן מה שאמר שהוא המנהג שהיו עושים לפניו כוונתו להראות שלא חש הרמב"ם לסברת הגאונים. אך מה שכתב "והיה מזהיר עליו מפיו" מבואר שהרמב"ם הזהיר על מנהג זה, וסבר שלחיוב נאמר. והרב קאפח על הרמב"ם (כך אהבה עמוד תשא) כתב על דברי רבינו אברהם: "יתכן שראה מעשה באחד שברך לאחר המילה, והיה שם מי שמיחה בו, והשתיקו רבינו, והרב רבינו אברהם דימה שכך דעתו, ולא היא". ומידי דוחק לא יצאנו.

62. פרק א סימן מ. הובא בבית יוסף בד"ה כתב הרמב"ם.

63. סימן רד.

64. ריש פרק ג מהלכות מילה.

65. כס, א.

66. ההגהות מיימוניות (הובא בבית יוסף בסימן רסה ד"ה ומה שכתב ונהגים) כתב, שמה שהסנדק מברך הוא כיוון שהוא שליח בית דין. ועיין בשו"ת רבי עקיבא איגר, סימן מ.

מל יברך את שתי הברכות. ב. ר"ת כתב שברכת "להכניסו" היא ברכת השבח לשם עדות. ממילא גם כשהאב מל יברך ברכת "על המילה" כשאר ברכות המצוות וברכת "להכניסו" להעיד על המילה. ג. הרמב"ם שסבר שהברכה נתקנה על חובת האב, אם סבר שהיא ברכת השבח ממילא גם כשהאב מל יצטרך לברך ברכת "על המילה" על המצוה וברכת "להכניסו" לשבח על חובתו. דעות הסוברים שלאב המל מספיקה ברכה אחת: לפי הרמב"ם והראב"ד שברכת "להכניסו" נתקנה על חובת האב, אם סברו שהיא ברכת המצוות, ממילא ברכת המל שהיא על החובה הבסיסית נכללת בברכת "על המילה" שהיא על חובת האב היתירה, ואם בירך ברכת "להכניסו" בלבד יצא⁶⁷.

דעת ההלכה

בשולחן ערוך⁶⁸ למדנו: "המל, מברך: אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה; ואבי הבן מברך בין חתיכת הערלה לפריעה: אשר קדשנו במצותיו וצונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו". יוצא שפסק השולחן ערוך כרא"ש⁶⁹, וברמ"א לא נתלק עליו בזה. ואמנם כך הוא מנהג האשכנזים⁷⁰ ומנהג צפת כמרן⁷¹, וכן היה המנהג בצפון אפריקה⁷², וכן הורה להלכה הגר"ש משאש. ועיין להגר"ע יוסף⁷³ שהאריך לחזק מנהג ירושלים ועדות המזרח לברך לפניה.

וברמ"א כתב: "ואם אין אבי הבן אצל המילה, יש מי שאומר שאדם אחר מברך ברכה זו, דהרי הבית דין מצווין למולו". והיא דעת ה"ש אומרים" שהביא הרמב"ם ולא פסק כמותה.

67. הרמ"א (סעיף ב) פסק שאם בירך אבי הבן ברכת "להכניסו" לחוד יצא בדיעבד. ובביאור הגר"א (ד"ה או שבירך וכו') כתב לבאר: "דברכת 'להכניסו' היא תוספת על ברכת המילה שנצטוו אביו עליו יותר מאחר וברכת המילה נכלל בו, אלא דלכתחילה יברך קודם 'על המילה' כמו בברכת הפירות כולל ואינו כולל". מבואר שדין זה הוא דווקא לדעת הרמב"ם בברכת "להכניסו". יוצא, אם כן, שהרשב"ם, שהבאנו בתחילת דברינו שהקדים ברכת "להכניסו" לברכת "על המילה" לא יוכל להסדר עם דברי הרמב"ם, אף אם נסביר את הרמב"ם שהברכה ברכת המצוות. לפי זה צריך עיון ליישב מנהג ירושלים שסמכו על הרמב"ם, ועם זה מברכים "להכניסו" קודם ברכת "על המילה" גם באב המל.

68. יו"ד רסה, א.

69. ואמנם ביארנו שסבר מרן שגם דעת הרי"ף והרמב"ם לברך אחרי המילה. נעיר עוד כי בבית יוסף בהמשך הסימן (ד"ה וכתב עוד) כתב שבארץ ישראל לא חוששים שמא ימלך המוהל, וקצת קשה שלא הביא זאת בדיון על הברכה. ואם אכן סבר כך אזי מה שכתב לברך אחרי המילה קודם הפריעה אינו מטעם קלקול, אלא לקיים סדר הברכות שבגמרא, כיוון שהברכה היא ברכת השבח ולא צריך לברכה עובר לעשייה (וכמו שהביא בכסף משנה על דברי הרמב"ם בהלכה שהזכרנו, שהברכה היא ברכת השבח).

70. כן המנהג פשוט.

71. הרב חיים דוד הלוי במקור חיים השלם סימן רמח הלכה כג בשם נתיבי עם. והרב שריה דבליצקי בהסכמה לספר "צבא מרום" בשם ארץ החיים.

72. הגר"ש משאש בהסכמתו לספר צבא מרום, הובאה בשו"ת שמש ומגן חלק ב יו"ד סימן כה. וכן כתב הרב מאיר מאוזן בירחון אור תורה, שנה כב סימן מד, אך שם כתב שהמנהג בארץ ישראל לברך קודם המילה. ועיין עוד בדברי הגר"ש משאש בירחון אור תורה שנה כו סימן נח, שהבאנו חלק מהם לעיל, שם משיב על דברי הגר"ע יוסף.

73. יביע אומר, שם.

ממשיך הרמ"א: "ונוהגין שמי שתופס הנער מברך ברכה זו", והוא המנהג שהביא הראב"ד. וכן נהגו גם הספרדים בירושלים לברך אף על פי שאבי הבן לא נמצא במילה⁷⁴. אך מנהג הספרדים בעלמא שלא מברכים כשאבי הבן לא נמצא, כדעת הרמב"ם והרא"ש שהבאנו⁷⁵.

74. בספר מילה ופדיון כהלכה עמוד מ, ובספר "שובע שמחות" עמוד כב-כג. וכתבו עוד שכן עשה הגר"ע יוסף כשהיה סנדק לבן יתום בירושלים.

75. בספרים מילה ופדיון כהלכה (שם) ושובע שמחות (שם).